

a laikusok számára nélkülözhetetlen szakszómagyarázat és névmutató található. A téma iránt behatóbban érdeklődő olvasó természetesen jobban örült volna, ha a szerző lábjegyzetekkel és névmutatóval is ellátta volna a szöveget. Ez különösen azért zavaró, mivel a szövegben gyakran olvashatunk jól kiválasztott, találó idézeteket, amelyek eredetére vonatkozólag sajnos semmilyen utalást nem találunk a források között. Itt nyilvánvalóan a *Biographies et mythes historiques* (Életrajzok és történelmi mítoszok) című könyvsorozat népszerűsítő jellege és terjedelmi korlátai szabták meg a szerző lehetőségeit.

Tóth Ferenc

FERENC TÓTH

JOURNAL DES CAMPAGNES DU DUC CHARLES V DE LORRAINE

([Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója.] Honoré Champion, Paris, 2017. 620 o.
ISBN: 9782745346476)

Tóth Ferenc újabb forráskutatásainak középpontjában a magyarországi visszafoglaló háborúk első szakaszának (1683–1699) egyik legmeghatározóbb császári hadvezére, Lotaringiai V. Károly herceg hadinaplójának közlése áll. Tóth Ferenc Lotaringiai Károly személyéhez kapcsolódó kutatásai már jelentős múltra tekintenek vissza: egyik legfontosabb korábbi állomása a herceg politikai testamentumának tartott *Testament politique de Charles duc de Lorraine et de Bar* kritikai elemzése és összefoglalása volt.¹

Lotaringiai Károly bécsi hadinaplói nem ismeretlenek a hazai hadtörténetírás számára. Buda felszabadításának 300. évfordulója alkalmából Mollay Károly egyetemi tanár és nyelvtörténész ültette át magyar nyelvre Lotaringiai Károly hadinaplójának a budai ostromra vonatkozó részleteit.² Később Szita László pécsi levéltáros 1987-ben jelentetett meg hosszabb részleteket a herceg naplójából az 1686–1687. évi magyarországi történésekre vonatkozóan.³ A Szita-féle közléshez fontos kritikai észrevétel, hogy a forrásfordítás közreadója (tévesen) a bécsi Österreichisches Staatsarchiv (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hausarchiv, Lothringisches Hausarchiv) két különböző kartonjában fennmaradt naplóvariánsra egyaránt hivatkozik forrásként.⁴

¹ Ferenc Tóth: Réflexions sur la politique et la diplomatie d'un prince éclairé avant les Lumières. Le Testament politique de Charles V, duc de Lorraine. *Revue d'histoire diplomatique*, 129. (2015) 3. sz. 225–243. o.; Ferenc Tóth: Une source méconnue de l'histoire des Habsbourg. Le Testament politique de Charles V, duc de Lorraine. In: Innsbruck 1765. Prunkvolle Hochzeit, fröhliche Feste, tragischer Ausklang / Noces fastueuses, fêtes joyeuses, fin tragique / Magnificent Wedding, Joyous Feasts, Dramatic End. Hg.: Renate Zedlinger. Bochum, 2015. 71–84. o.; Tóth Ferenc: Egy felvilágosult uralkodó gondolatai a felvilágosodás előtt. Lotaringiai Károly herceg Politikai testamentuma, a magyar történelem elfelejtett írása. *Történelmi Szemle*, 58. (2016) 3. sz. 409–427. o.

² Mollay Károly forrásként egy, 1926-ban a bécsi Kriegsarchivból a budapesti Hadtörténeti Levéltárba került, 240 számozott lap és 66 számozatlan fölió terjedelmű iratanyagot tartalmazó „papírkódexet” jelölt meg. Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról. 1686. A szöveget sajtó alá rendezte, ford., a jegyzeteket és a mutatókat készítette: *Mollay Károly*. Budapest, 1986.

³ Részletek Lotharingiai Károly fővezér naplójából 1686–1687. Ford. Szita László. In: Budától–Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. Szerk. Szita László. Pécs, 1987. 75–144. o.

⁴ Uo. 141. o.

Tóth Ferenc újabb kutatásai során az Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hausarchiv, Lothringisches Hausarchiv részlegének 50–51. kartonjából egy rendkívül gazdag, François Le Bègue de Germiny (1635–1699) lotaringiai nemes személyéhez köthető iratanyagot tekintett át. Le Bègue (bouzonville-i bencés apát), Lotaringiai Károly „krónikásának” dokumentumaiból kiemelkedik az 51. kartonban található (№. 3.), *Journal des campagnes de Charles V de Lorraine (1683–1689)* című, 348 főlíó terjedelmű, vélhetően kiadásra előkészített kézirat.⁵ A forrásközlés ezen hadinapló közreadására vállalkozik. A kartonált kötet a *Bibliothèque d'études de l'Europe centrale* elnevezésű könyvsorozat 20. részeként jelent meg. A hadinaplóhoz kapcsolódó munkálatok a Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány (PAGEO) „Mars Hungaricus in Gallia”, valamint a MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport programja keretein belül valósultak meg.

A kiadványt rövid előszó nyitja meg, majd a két fő tematikai egységet követően a hivatkozott művek jegyzéke, az 1657 és 1699 közötti magyarországi és erdélyi eseményeket összegző kronológiai mutató, a kötetben előforduló személynevek betűrendes mutatója, végül a tartalomjegyzék zárja le. A könyvet Nagy Béla térképei és több, a franciaországi Bibliothèques de Nancy gyűjteményében fennmaradt kora újkori képi ábrázolás illusztrálja.

Az első nagy egységet (*Le duc Charles V de Lorraine et son temps /1643–1690/*) a Lotaringiai Hercegség történetének és Lotaringiai V. Károly herceg életútjának bemutatása adja a magyarországi visszafoglaló háború első szakaszának részletező ismertetésén keresztül történő. A második fő részt (*Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine [1683–1689]*) a francia nyelvű napló kéziratának a betűhív közlése képezi.

Az első fő fejezet által a Lotaringiai Hercegség történetébe és V. Károly herceg életrajzába nyerhetünk betekintést.⁶ Tóth Ferenc a Lotaringiai Hercegség történetét a kora középkortól a kora újkorig tekinti át. Megtudhatjuk, hogy Lotaringia dinamikus történetét nagymértékben meghatározta annak geopolitikai helyzete: a hercegség (mely a XV. században egyesült Bar hercegségével) a kezdetektől fogva hol a Francia Királyság, hol a Német-római Császárság oldalán kereste függetlenségét. A XVII. században huzamosabb időre francia megszállás alá került, illetve francia protektorátussá lett. A háborúzó természetű Lotaringiai IV. Károly⁷ 1634-ben lemondott testvére, Nicolas-François de Vaudémont javára a trónról, aki még ebben az évben egy újabb francia támadás miatt a Habsburg Birodalomba kényszerült menekülni.

⁵ A François Le Bègue-kézirathoz kapcsolódó kutatáshoz lásd: *Ferenc Tóth: Le Journal de Charles V de Lorraine comme source pour l'histoire de la reconquête de la Hongrie sur les Turcs. Histoire Économie et Société*, 34. (2015) 3. sz. 90–103. o.; *Tóth Ferenc: Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója: a törökellenes magyarországi hadjáratok 1683–1688 közötti szakaszának fontos forrásai. Hadtörténelmi Közlemények*, 130. (2017) 3. sz. (A továbbiakban: *Tóth 2017/a.*) 745–778. o.

⁶ A herceg életrajzának részletező áttekintésekor Tóth Ferenc gazdag XVII–XVIII. századi forrásanyagra támaszkodott. A felhasznált forrásanyaghoz lásd: *Bibliothèque Municipale de Nancy, Nancy, Kézirattár, MS 1845–1846 (1032–1033) „Vie de Charles 5 duc de Lorraine (par le père Hugo)” és MS 825 (86) „Histoire de la vie de Charles V du père Hugo”*; *Jean de la Brune: La vie de Charles V, duc de Lorraine et de Bar...* Amsterdam, 1691.; *Dom Augustin Calmet: Histoire ecclésiastique et civile de Lorraine...* Tom. 3. Nancy, 1728.; *L'ombre de Charles V, duc de Lorraine: consultée sur l'état present des affaires de l'Europe.* Cologne, 1694.; *Abrégé historique et iconographique de la vie de Charles V, duc de Lorraine.* Nancy, 1701. (Lotaringiai V. Károly herceg életrajzi mutatójához összefoglalóan lásd még: *Tóth 2017/a.* 745. o.)

⁷ Lotaringiai IV. Károly életéhez lásd: *Gustave Le Cler: Charles de Vaudémont.* Paris, 1869.

A „hercegség nélküli herceg”, Lotaringiai V. Károly (Charles-Léopold-Nicolas-Sixte de Lorraine) 1643-ban született Bécsben. A fiatal Lotaringiai Károly uralkodói pályafutásra felkészítő neveltetésben részesült a Habsburg-udvarban. Később a német császár szolgálatába állva gróf Raimondo Montecuccoli alatt, az 1664. évi szentgotthárdi csatában tüntette ki magát első ízben. Bár felesége, Ausztriai Eleonóra Mária révén jogot formálhatott a lengyel trónra, illetve Lotaringiai IV. Károly halálától Lotaringia és Bar Hercegségének örököse is volt, egész életében a Habsburg Birodalom szolgálatában maradt. Lotaringiai Károly katonai pályafutásának legkiemelkedőbb sikerei a török elleni magyarországi, illetve a franciaellenes Rajna-menti hadszíntérhez köthetőek. A kötet több alfejezeten keresztül foglalkozik hadtörténeti és politikai kontextusba emelve a herceg főbb győzelmeivel, így a kahlenbergi (1683), a párkányi (1683), a táti (1685) és a Harsány-hegyi (1687) csatákkal, valamint Buda (1686), illetve Mainz (1689) ostromával. A fejezet végén a szerző külön figyelmet szentelt a herceg 1687-ben összeállított (először 1696-ban kiadott) *Testament politique de Charles duc de Lorraine et de Bar* című politikai testamentumának.

A kötet második fő tematikai része a bécsi *Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine (1683–1689)* közlése. Az egyes szám harmadik személyű elbeszélés-módban íródott munka hét, kronológiai rendezőelvet követő fejezetre tagolódik: „Bécs 1683. évi felmentésének és a császári hadaknak a törökök elleni későbbi, ugyanezen esztendőbeli hadműveleteinek, illetve előretörésének elbeszélése”; „Elbeszélése annak, ami a császári és a török hadak között történt az 1684. évi hadjáratban”; „Elbeszélése annak, ami a császári és a török hadak között történt az 1685. évi hadjáratban”; „Buda ostromának és bevételének, valamint annak elbeszélése, ami előtte és utána történt az 1686. évi hadjáratban”; „Elbeszélése annak, ami a császári és a török hadak között történt az 1687. évi hadjáratban”; „Belgrád ostromának és bevételének, valamint annak elbeszélése, ami előtte és utána történt az 1688. évi hadjáratban”; „Mainz és Bonn városok ostromának, illetve bevételének, valamint annak az elbeszélése, ami az 1689. évi hadjáratban történt.”

Az 1683. esztendő középpontjában Bécs (második) török ostroma, Lotaringiai Károly vezette felmentő hadműveletek és az ostromot eldöntő szeptember 12-i kahlenbergi csata, illetve a Bécs felmentése utáni magyarországi harcok (az októberi párkányi összecsapás) áll. A következő év történései kapcsán Buda sikertelen, 1684. évi keresztény ostromáról informálódhatunk. A visegrádi, váci és óbudai katonai sikerek után a júliusban meginduló Buda elleni ostromműveletekben a szövetséges keresztény sereg nem tudott teret nyerni. A Bekri Musztafa szerdárpasa vezette felmentő erők hatékony működése az ostrom felhagyására kényszerítette Lotaringiai Károlyt. Az 1685. év újra a keresztény fegyverek sikereit hozta: V. Károlyi herceg augusztus 16-án csatában győzte le a Sejtán Ibrahim pasa vezette török hadat. A Tát–Tokodnál kivívott győzelemmel egyúttal a keresztény hadvezetésnek sikerült a török által ostromlott, a dunai vízi út biztosítása szempontjából kulcsfontosságú Esztergomot is felmentenie.

1686-ban sor került a magyarországi visszafoglaló háborúk egyik legmeghatározóbb eseményére, az 1541 óta török kézen levő Buda visszavételére. Az 1684. évi történésekkel ellentétben a keresztény szövetséges had júniusban meginduló ostrommunkálatai folyamatosan teret nyertek és Szulejmán nagyvezírnek a védők megsegítésére irányuló kísérleteit is sikerült semlegesíteni. A Hódoltság legjelentősebb török erősségét 1686. szeptember 2-án rohammal vették be az ostromlók.

Egy évvel később az újabb magyarországi hadjárat célja már Belgrád visszafoglalása volt. A szövetséges keresztény katonaság azonban jelentős veszteségek elszenvedése után kénytelen volt a Belgrád kapujának is tartott Eszék ostromműveleteivel felhagyni és visszavonulni. Ezzel a lépéssel Lotaringiai Károlynak sikerült elcsalnia a megerősített Eszéktől Szulejmán nagyvezír hadát. A két sereg közötti döntő összecsapásra augusztus 12-én a Harsány-hegy térségében került sor: a csata fényes keresztény győzelemmel ért véget, a vereség után Eszékot is kiürítette a török. Az 1687. évi hadjárat ismertetésének végén a pozsonyi országgyűlésről és koronázásáról olvashatunk reflexiót. A visszafoglaló háború folytatásaként Belgrád 1688-ban egyhavi ostrom után, szeptember 6-án adta meg magát, jóllehet ekkor már a bajor választó, II. Miksa Emánuel vezette a hadműveleteket. A napló utolsó része Lotaringiai Károly pfalzi örökösödési háború (1688–1697) alatti katonai működésébe ad betekintést. A Rajna mentén 1688-ban meginduló francia támadás következtében a Habsburg Birodalom kétfrontos háború megvívására kényszerült, a francia előretörés után a Bécs vezette Augsburgi Liga az 1689. évre készült fel a visszavágásra. Lotaringiai V. Károly legjelentősebb, nem a törökellenes hadszíntéren kivívott győzelmének helyszíne az 1688-ban francia kézre került Mainz városa volt. A stratégiai jelentőségű Rajna menti erősséget 1689. szeptember 8-án, egyhavi ostrom után adta fel Nicholas Chalon du Blé márkai. (Az 1689. évi katonai sikereket követően Lotaringiai Károly herceg már nem vett részt újabb hadjáratban, 1690-ben hunyt el a felső-ausztriai Welsben.)

François Le Bègue bécsi naplókézirata jelentős forrásértékkel rendelkező munka. Nagy részletességgel, gazdag sereglétszám-adatokkal kísérve mutatja be Lotaringiai Károly herceg 1683 és 1689 közötti katonai működését. A történeti műben ritkán kap teret a „krónikás” személye, a munka középpontjában egyértelműen a kiváló stratégia és katona, a lotaringiai herceg alakja áll.

A kiadvánnyal kapcsolatban csupán egyetlen észrevételt tehetünk: a kötet fejezeteit nem kíséri földrajzi nevekre vonatkozó mutató. (Egy későbbi kiadás esetében érdemes lehet a személynevek mellett ezek betűrendes mutatóját is közreadni.) Összegzésként alapvető jelentőségű forrásközlésnek tartjuk a recenzált munkát a magyarországi visszafoglaló háborúk történetéhez. A *Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine* a Lotaringiai V. Károly herceg személyéhez kapcsolódó hazai kutatás értékes újabb állomása.

Polgár Balázs

RAIMONDO MONTECUCCOLI

MÉMOIRES OU PRINCIPES DE L'ART MILITAIRE EN GÉNÉRAL 1712

(Sous la direction de Ferenc Tóth, préface de Jean-Pierre Bois, Centre de Recherches en Sciences Humaines de l'Académie Hongroise des Sciences – Institut de Stratégie Comparée, Budapest–Paris, 2017. 315 o. ISBN: 979-10-92051-131)

A XVII–XVIII. századi magyar–francia kapcsolatok fáradszatólan kutatójának, Tóth Ferencnek köszönhetően jelent meg nemrég magyar–francia kutatói együttműködés keretében az európai hadtudomány klasszikusának, Raimondo Montecuccolinak egyik, magyar szempontból is rendkívül fontos alapműve. A kötet az MTA BTK és a párizsi